

Otto Holmström, mjölnaren och konstnären i Mångbro

På sensommaren 1952 hade Kvarnföreningen ett styrelsemöte i Mångbro. Den viktigaste frågan att dryfta var anställning av en ny mjölnare eftersom den förra plötsligt slutat. Olika personer föreslogs och jämfördes. Någon kom att tänka på den där skåningen, Otto Holmström, som jobbat i skogen några år och visat sig vara en bra arbetskarl. När Bond Per och de andra styrelsegubbarna skulle hem till ön igen, tog de så vägen om Långtora i södra Gesunda, där Otto bodde med hustrun Elly och en ettårig son. Tillfrågad om han ville försöka sig på jobbet som mjölnare, bestämde han sig mer eller mindre på stående fot. Han hade ju passerat Mångbro många gånger på väg till olika huggningar, så han kände ju till platsen väl och såg säkert fram emot att bosätta sig i den vackra miljön vid kvarndammen och Mångån. Han var nog glad också för att få en möjlighet att komma ifrån det tunga skogsarbetet. Föga anade han väl då att arbetet i kvarnen skulle bli minst lika slit-samt som huggningen.

Otto hade annars i många år drömt om att kunna öppna eget trädgårdsmästeri i sina gamla hemtrakter i Skåne. Men i och med kvarnjobbet skrinlades de planerna och i stället för Skåne gick flyttlasset på hösten 1952 den betydligt kortare vägen över Långtjärnmyren till Mångbro. Långt senare satt han ibland och begrundade vilka tillfälligheter som styr våra liv; hur till synes små och obetydliga händelser får oanade konsekvenser. En framkastad fråga, ett snabbt svar och plötsligt får tillvaron en helt annan gestaltning och inriktning - både för en själv och andra.

Om man tar det hela från början så föddes Otto år 1907 i smedstugan i Källa församling i nordvästra Skåne. Som namnet Otto antyder, blev han det åttonde barnet i bysmeden Johans och hustrun Matildas stora barnaskara. Fattigdom och umbäranden präglade hans uppväxt. Redan innan den sjuåriga folkskolan var fullgjord, fick han - liksom alla fattiga barn på den tiden - börja bidra till familjens försörjning med att jobba i jordbruk och andra sysslor på kvällar och skollov. Ett exempel är när han gick i tredje klass, så fick han arbeta på kvällarna med att stapla ved i folkskolans vedbod. För två veckors arbete fick han sitt livs första penninginkomst; två 25-öringar. Direkt efter skolavslutningen - han var då 14 år - fick han bege sig hemifrån för att "tjäna dräng" som det hette, hos olika bönder i bygden. Så skedde under en lång rad av år. Det var dåligt betalt, snålt med mat, usla bostäder och ett omänskligt slit från tidig morgon till senan kväll. Gräva diken, mocka dynga, resa stängsel, sköta hästar och kreatur eller gå bakom plog och harv dag efter dag. Alla tunga och monotona arbeten skulle drängen klara. Detta var ju under småjordbrukens och självhushållningens tid, då nästan alla sysslor utfördes med hand- och hästkraft.

Hans stora intresse för att teckna, måla och slöjda började spira redan i ungdomen. Med kol från spisen gjorde han teckningar på alla pappersbitar han kunde få tag på. Hans käraste verktyg var en liten lövsåg, med vilken han sågade ut figurer i tunna brädlappar som han fått eller hittat. Hans första konstverk, som faktiskt lät tala om sig, var en karikatyr av en elak lärare, ritad på byskolans dasslock - vilket gjorde läraren ännu elakare.

Under de påvra mellankrigsåren sökte sig Otto bort från snåla och fordrande bönder för att i stället prova på en del olika industriarbeten - i den mån arbete gick att få tag i över huvud taget. Så småningom hade han sparat ihop lite pengar, så pass att han kunde ta några korrespondenskurser i akvarell- och oljemålning. Snart var han i full färd med att utveckla det intresse som skulle sätta stor prägel på resten av hans liv.

Under krigsåren var Otto inkallad till beredskapstjänst på olika platser i mellersta Sverige. Han blev så förtjust i miljön och naturen att han gärna skulle vilja bosätta sig någonstans i skogsbygderna - åtminstone under några år. Eftersom hustrun Elly (som också målade) tidigare vistats i Siljansbygden, valde paret till slut att hyra en stuga i Gesunda. Där i trakten fann han just så många motiv att måla som han hade önskat sig; gårdar och fäbodas, sjöar och vattendrag, blånande berg så långt ögat kunde se. Ibland kom det väl någon besökare och köpte någon tavla eller en slöjdsak, men konsten var ändå inget han kunde leva på. Målandet blev i praktiken en hobby, en bisyssla. För att försörja sig tog han arbete som skogshug-gare. För en man från slättlandet var ju skogsarbete något helt nytt men eftersom han var van vid tungt kroppsarbete, lärde han sig snabbt även detta. Flint Anders i

Mångberg och Svarvén från Sollerön blev för det mesta hans arbetskamrater och de trivdes bra tillsammans. Med skidor eller spark - eller häst och timmerkälkar om de hade tur - fick de tidiga mörka vintermorgnar dra iväg till sina avverkningsplatser, till Hundtjärn bakom Gesundaberget, till Ekorrskaftet, eller till skiftena söder om Mångsjön eller andra hyggen. Efter några slitsamma år med yxa, timmersvans och barkspade, började han att överväga om att återvända till sin hembygd. Men så blev det alltså inte. Ödet ville annorlunda och i stället skulle Mångbro komma att bli hans hem under 26 år framåt.

Malningen och spannmålstorkningen och den svåra arbetsmiljön med buller, mjöldamm och tunga lyft, slet med tiden hårt på hans kropp och allt eftersom småjordbruken på Sollerön succesivt lades ned, blev det med åren lindrigare i kvarnen och Otto fick tid att i allt större utsträckning ägna sig åt sina stora intressen; akvarell- och oljemålning, träslöjd och odling av grönsaker och blommor. Otto fann sig väl tillrätta i Dalarna, han trivdes bra vid kvarnen - det tunga arbetet och det ensliga läget till trots - och han kom bra överens med solleröborna. I Mångbro fanns ljus och utrymme och han hittade inspiration för sitt skapande.

Mångbro kvarn i vinterskrud.

I kvarnen hade han sin träsvarv och den stora hyvelbänken. På lediga dagar eller när det var en paus mellan malningarna stod han ofta där, böjd över något arbetsstycke. Ibland fick han beställningar på olika saker, bl.a. att måla fäbodmotiv i botten på träskålar, eller uppdrag att reparera trasiga föremål av olika slag. Någon kom en dag och frågade om han kunde limma ihop en sprucken fiol. Detta väckte hans nyfikenhet på musikinstrument. Han skaffade litteratur och ritningar och tillverkade nya specialverktyg. Snart var han igång med det oerhört tålamodsprövande och precisa arbetet med att bygga både fioler och nyckelharpor och även de typiskt skånska träskofiolerna. Dock lärde han sig tyvärr aldrig att spela själv.

Samma sak var det med spinnrockar. När han ombetts svarva några nya ekrar till ett spinnrockshjul, var han snart nog i färd med att bygga nya sådana. Runt om i bygden hänger i stugorna säkert många av hans slöjdade träsaker lika väl som många av hans tavlor. Många av hans alster har spridits runt Sverige som idrottspriser vid cykeltävlingar på Sollerön och runt Siljan.

Tyvärr lyckades den timide och försynte Otto aldrig att marknadsföra sig själv med att nå ut med sin konst till en större publik. Det var inte viktigt, tyckte han.

Målaren Otto Holmström.

Huvudsaken var att han fick skapa med sina händer, fick en anledning att sitta i lugn och ro och iakttaga detaljer och skiftningar i den natur som han älskade så och visste så mycket om. Och det han inte kunde, det tog han sig tid att ta reda på.

Efter pensioneringen 1977 med guldklocka från sollaröborna, lämnade han motvilligt sitt kära Mångbro. Han hade dock blivit så rotad i Dalarna nu att han inte flyttade längre än tvärs över Siljan - till Rättvik. Där började en helt ny tillvaro som pensionär. Under ytterligare 28 år fick han vid god hälsa njuta av ett fritt och inspirerat liv och ägna sig åt alla sina intressen. Till slut tog dock åldern och tröttheten ut sin rätt, synen och händerna svek. Julen 2004 målade han sin sista akvarell. I sinnet var han dock fullt medveten om vad som hände runt omkring; här och nu. Ur skuggorna lösgjorde sig ofta minnen från det förflutna - inte minst från åren i kvarnen - både glada och sorgliga - lika bjärt skildrade som om de hänt i går. Sin sista tid vårdades Otto i hemmet, där han också lugnt och stilla - på sitt 99:e år - fick avsluta sin levnad i april 2006.

Att sollaröborna efter alla år inte glömt sin gamla mjölnare och målare, bevisas av den goda tillströmning av besökare till de konstutställningar som arrangerades p.ä. Sollerön 2006 och 2007. En postum vernissage och en retroaktiv uppskattning som Otto själv tyvärr inte fick ta del av.

Otto Holmström berättar minnen från Mångbro kvarn.

Kvarnen ligger vid Mångån, c:a en kilometer från utloppet i Siljan, och vid en plats där landsvägen korsar ån. Kvarnen och dammen började byggas 1898 och den förste mjölnaren började 1899. Kvarnen byggdes om och till flera gånger under årens lopp och försågs med nyare och bättre kvarnmaskiner. År 1912 installerades ett litet kraftverk som skulle förse kvarnen och kvarnstugan med el. Till kvarnen hörde flera andra byggnader; mjölnarbostad, ladugård, smedja, visthusbod, uthuslänga med vedbod, stall med tio spiltor, jordkällare och ett härbre. År 1935 drogs telefon in i kvarnstugan. Utöver lönen hade mjölnaren fri bostad och ved. Han fick använda byggnaderna och fritt bruka tillhörande åkerjord.

På sin ålders höst satt Otto ofta och mindes och tänkte tillbaka på gamla tider. Ibland funderade han för sig själv; jag undrar hur många tusen mjölsäckar jag malde där i kvarnen under alla åren i Mångbro. Ja, nog blev det åtskilliga, särskilt under 50-talet, då den gamla vattenkvarnen ännu användes flitigt. Under högsäsong med malning var kvarnen i gång från tidiga morgonen till sena kvällen. Hela kvarngården var full av hästskjutsar och i den långa stallängan stod det hästar i alla spiltorna. Med tiden blev det dock allt fler traktorer och allt färre hästar. De sista åren var säcklassen många gånger inte större än att de rymdes i skuffen på en vanlig personbil. Men ända fram till 60-talet användes ännu hästen i stor omfattning i både jordbruk och skogsbruk. När höstskörden var avklarad och all säden

tröskad, kom solleröborna i långa rader till kvarnen för att få malet. Även från Gesunda och Ryssa kom det kunder, ibland även från Vika och Vinäs men mera sällan från byarna i Siljansnäs. För mjölnaren blev det arbetsdagar på över tolv timmar när det var som mest med malning. Detta kunde även Ottos föregångare; mjölnarna Rosén, Göstas m.fl. berätta om. Medan kvarnarna var i gång fick han springa ifrån en kort stund och få sig lite mat i kvarnstugan och ta med kaffe och smörgåsar till kvarnen, så han kunde få sig en liten vilopaus i kvarnkammaren.

För att kunna handla färskvaror var han dock tvungen att en eller flera gånger i veckan stanna kvarnarna en stund på eftermiddagen och ta sin cykel och trampa den backiga vägen till Gesunda för att hinna in på ”Kooopen” före stängningsdags. Därefter fick han i regel fortsätta att mala några timmar till. När han inte orkade längre på kvällen, stannade han kvarnarna för natten så han kunde få sig några timmars sömn och fortsätta mala nästa dag - ibland redan från klockan fem på morgonen. Sent anlända kvarnkunder hann inte alltid få malet samma dag. Då kunde de övernatta i kvarnkammaren. Där fanns en öppen spis och britsar att sova på. Man kunde alltid ta in någon hösäck från lasset, så låg man lite bekvämare. Hästarna hade foder och vatten i stallen. Under långa väntetider och sena kvällar berättades både spökhistorier och skvaller medan matsäcken äts och kaffepannan puttrade på elden i spisen. I dagens sönder-stressade sekundvärld där ingenting tycks kunna gå fort nog, känns denna jordnära flegmatiska tid oerhört avlägsen. ”Det vi inte hinner i dag, det gör vi klart i morgon - huvudsaken är att det blir ordentligt gjort”. Kvarnkunderna fick själva hjälpa till med en del av arbetet; hissa upp säckarna till övre våningen, tömma spannmål i matartrattarna och att byta ut och köra ut säckarna allt eftersom de fylldes med färdigt mjöl ur rören på nedre våningen.

Ibland hände det att solleröborna stannade till vid sin kvarn utan att ha något ärende dit med malning. Kanske skulle man till fäboden för att göra något arbete, eller för att köra hem ved eller hö till ön. I den gamla bondehushållningen hade ju en gemensamhetsägd kvarn som i Mångbro en central roll. Hade man ändå vägnarna förbi, så fanns det väl alltid något spörsmål att dryfta med grannar och bekanta och andra medlemmar i kvarnföreningen. Att åka till kvarnen och få malet med jämna mellanrum var så invant att hästarna många gånger hittade vägen själva. Att färdas i en hästdragen trilla går ju inte så fort och när vägen till skogsskiftet eller fäboden är lång, kanske kusken lade sig tillrätta på lasset och tog sig en liten lur då och då. Hästen lunkade på i sin makliga takt, vägen den gått så många gånger förr. Biltrafiken var ju inte så intensiv på den tiden så det gick i regel bra fast det inte var någon kusk som styrde hela tiden. När skjutsen närmade sig Mångbro hände det mer än en gång att hästen själv svängde in till kvarnen av gammal vana. Eller tyckte den bara att det var dags för en hötapp och en hink vatten. När trillan stannat på kvarngården, kvicknade väl bonden till och konstaterade lite yrvaket;

”oj oj, är jag vid kvarnen nu. Men här ser jag ju flera bekanta som väntar på malning - där står Johans stora ljusa häst och där är Åkes traktor och där borta står Alfreds trilla med de små hjulen. Ja, när jag ändå är här så kan jag väl gå in till mjölnaren och de andra i kvarnkammaren och få en pratstund och en kaffeslurk. Till fäboden hinner jag väl ändå före kvällen”.

I den stora trevånings kvarnbyggnaden finns två gröpkvarnar, en bakmjölskvarn, en valskvarn med rotorsikt, en havrekross, en korngrynskvarn, en benkross och en benmjölskvarn. I gröpkvarnarna maldes sammanmalen säd och gröpe, d.v.s. ett grovmalet mjöl till kreaturen. I bakmjölskvarnen maldes mestadels korn till tunnbrödsbakning men ibland även vete. Denna kvarn fick inte gå för fort, för då blev mjölet för grovt. Dessutom skulle kornet först skalas i skalmaskinen och åter köras upp med ett transportband till översta våningen och tömmas ner i den fyrkantiga kvarntratten. Av skalen blev det sådor till djurfoder. Att mala kornmjöl tog alltså ganska lång tid. Havrekross var desto snabbare. Havren var till hästarna och särskilt på senhösten innan vinterns timmerkörningar började, var krossen igång nästan jämt. Ibland när bönderna var på väg med hästarna och proviant för flera veckor till någon skogsavverkning på skiften på utskogen, stannade de till vid kvarnen just för att få havre krossad.

Krossen var den maskin som bullrade värst. Om man stod tätt intill var det nära smärtgränsen. De andra kvarnarna bullrade förvisso något mindre, men tidsfaktorn gjorde ändå att hörseln tog skada. Dag efter dag, år efter år i detta monotona buller i både höga och låga frekvenser. Redan efter några år upplevde Otto hur det ”ringde”

Mjölnaren Otto Holmström.

i öronen när han kom in i tystnaden på kvällarna. Visst fanns det hörselskydd även på den tiden, men medvetenheten om bullerskador hade ändå inte slagit igenom på samma sätt som i dag.

Att ställa in kvarnstenarna så att de malde det bästa mjölet var något som han kunde göra med hjälp av ljudet och inställningen fick då och då justeras under malningens gång. Om han då hade hörselskydd på sig tyckte han att det var svårt att höra riktigt hur kvarnen ”gick”. När han till slut lämnade kvarnjobbet hade hörseln redan tagit avsevärd skada och han led ständigt av tinnitus. Mot slutet av sin levnad var han nästan helt döv.

Ibland efter slakt och jakt hade bönderna djurben med sig till kvarnen för att få benmjöl. Detta var dock mindre kvantiteter, så Otto brukade spara ihop dessa benknötar till en eller ett par körningar per år. Benen brukade han förvara i nätsäckar ute i härbret, för de luktade lite konstigt innan de var riktigt torra. Benen krossades först till grövre flisor i benkrossen och maldes därefter till mjöl. Benmjölet användes som kosttillskott åt kreaturen eller till jordförbättringsmedel.

Längst ner i botten av kvarnen fanns den stora vattentuben av trä, vilken inrymde alla turbinerna. Bredvid tuben var det lilla kraftverket som skulle generera ström till kvarnen och kvarnstugan. Det enda i kvarnen som drevs med elektricitet var - förutom belysningen - elmotorn till säckhissen och så småningom fläkten till spannmålstorken.

Med vissa tidsintervall måste kvarnstenarna hackas, vartannat eller vart tredje år, beroende på hur mycket de hade gått. Sädeskornen matas ju in mellan kvarnstenarna för att krossas och pulvreras. För att mjölet ska bli bra, måste kvarnstenarnas kontaktytor ha en viss skrovlighet. Den undre stenen i varje par ligger fast i bjälklaget och den övre bringas i rotation av en vertikal axel direkt på turbinen. Att hacka stenarna var en ganska omständlig procedur. Först skulle matartratten och skakrännan lyftas undan och därefter den stora cylinderformade huven över kvarnstenarna. Sedan ställdes en kraftig kranstolpe med tappar i golv och tak, försedd med en svängbar konsol. I denna hängde två griparmar med vilka den flera ton tunga kvarnstenen hissades upp, svängdes åt sidan och medan den hängde fritt, vändes så att nersidan kom upp, varpå den sänktes ner på kraftiga bockar. Hackverktygen som användes liknade pikyxor eller korpar, fast mindre. Dunder Anders i Gesunda som månade mycket om kvarnen, brukade ofta hjälpa till med hackningen och så även med reparationer och underhåll av olika slag. Sådana arbeten måste ju utföras under perioder när malningen inte var så intensiv. Timme efter timme genljöd kvarnen av det rytmiska hackandet när Anders och Otto satt på varsin kvarnsten och bearbetade ytan med sina hackor. Även skalmaskinens horisontellt roterande vals måste bearbetas på liknande sätt. Att frilägga den var ett än mer komplicerat-förfarande som lyckligtvis bara behövde utföras högst vart tionde år.

Vintrarna var ofta besvärliga, bistra perioder med djup snö och sträng kyla. Efter varje snöfall måste mjölnaren handskotta infarten till kvarngården samt alla gångarna - till kvarnstugan, brunnen, hönshuset, jordkällaren och dammluckorna. De sista åren kunde det dock komma någon kvarnkund med skopa på traktorn som kunde åta sig att röja undan den värsta snön. Inne i kvarnen var det lika kallt som utanför och luften blev väldigt rå av uppstigande fukt från turbinutloppet. Insidan av timmerväggarna och fönsterrutorna, var helt täckta av tjocka lager rimfrost. Då var det skönt att ha en brasa i kvarnkammaren och gå in och värma sig en stund. Under långa köldperioder blev det ofta vattenbrist i Mångån och kvarndammen. Ån frös till i botten alltmer och det lilla vatten som ändå kom, sökte sig andra vägar, långt in i skogen där det frös till svallis. Det blev så förunderligt tyst i Mångbro när den eljest så brusande ån och kvarnforsen hade frusit till. Den snö som föll var ju heller inte till någon nytta förrän den smälte till vatten på våren. Vattnet sjönk allt mer i dammen varje gång mjölnaren försökte mala lite. Till slut låg isen på botten. Kraftverket gick allt saktare för att till slut stanna helt. Lamporna i kvarnstugan lyste svagt med ett rödaktigt sken och när turbinen och generatorn stannade, blev det ju helt mörkt. Lyckligtvis gick det i nödfall att koppla om till "Ryssaström" d.v.s. allmänna elnätet. För att kunna mala under sådana perioder, fick Otto försöka spara på vattnet i dammen genom att stänga dammluckorna. För det mesta hade dock dessa frusit fast. Därför fick han tända i den öppna spisen i kvarnkammaren och sätta en 20-litersgryta med vatten på värmning över elden. Vatten måste han bära ända från brunnen för i dammen var det ju bara is. Det gick ju förvisso att smälta is och snö också men det tog längre tid. När så vattnet kokade fick han bära det i hinkar ut till dammen och försöka hålla det ner i luckornas styrbalkar så att åtminstone en lucka lossnade och äntligen kunde stängas. Långsamt började så dammen fyllas med vatten men eftersom isen frusit fast vid botten, rann tillskottet ovanpå isen, där mycket av det frös till ny is. När sedan Otto försökte öppna en lucka igen hade den åter frusit fast och han måste än en gång upprepa hela proceduren. Under riktigt sträng kyla hjälpte det inte med hetvatten för att få loss luckorna, så allt detta vattenbärande var då förgäves och kvarnen fick då stå still tills det blev mildare väder igen. Normalt var det ganska lite malning i alla fall under högvintern. De kvarnkunder som ändå trotsade kylan för att åka till kvarnen, fick lämna sina säckar och återkomma senare när det gick att börja mala igen. Detta förfarande med att stänga kvarnen, spara på vattnet, öppna igen och köra kvarnen den stund vattnet räckte, ledde ju till att isens tjocklek i dammen växte till för varje gång. När äntligen dagsmejan satte i gång på senvintern, kunde isen på de djupaste ställena vara närmare två meter tjock.

Så småningom blev det ändå vår igen med blidväder och snösmältning. Ån brusade och dammen blev åter full med vatten. Vårfloden 1966 var kraftigare än van-

ligt och när isen började brytas upp hände det att ett stort isflak lossnade och började driva med vattnet mot bräddtskovet - kvarnforsen i dagligt tal. När flaket kom fram till forsnacken kilade det in sig under gångbron. Den starka strömmen tryckte på och när halva flaket hängde ut över stupet, tippade bakändan upp och slet loss hela gångbron från sina fästen. De tunga järnbalkarna, skyddsräcket och de grova tvåtumsplankorna störtade ner i de virvlande vitskummande vattenmassorna. Otto och Bond Karl stod precis då på gångbron och resonerade om att något sådant här skulle kunna hända. I sista sekunden fick de kasta sig över till fast mark på södra sidan av dammen. För att komma tillbaka till kvarnen måste de gå genom skogen och över landsvägsbron. Gångbron återuppbyggdes en tid senare, fast i ett smalare utförande. Det var för övrigt den underminerade dammvallen strax intill forsen som rasade den 26 april 2006 - den genomspolning som tömde kvarndammen och berövade Mångbro sin vackra vattenspegel.

En händelse som återkom varje vår i Mångån fram till början av 1960-talet var flottningen. Det var en vanlig företeelse i åar, älvar och sjöar i skogsbygderna. Efter vinterns skogsavverkningar lades stockarna upp, antingen i stora vältor intill ån, eller på isen på sjöarna; i detta fall Grundmången, Fjärdsjöarna eller Mångsjön. När isarna släppt och vårfloden kulminerade, rullades virket ut i vattnet. Flottningsdammarna öppnades och stockarna flöt iväg i ån på sin väg till Siljan och Dalälven. På flera ställen längs med ån, kan man i dag se rester av de förstärkningar av trä och sten som gjordes i åkrökarnas ytterkurvor för att förhindra erosion i samband med vattnets och timrets påsläpp. På södra sidan av kvarndammen kvarligger de murkna resterna efter stigbommar som flottarna lade ut i vattnet och använde att gå på när de styrde in de ankommande stockarna mot den öppna timmerrännan. Nere vid Siljans strand finns också lämningar av de stora stenkummel på ömse sidor av Mångåns mynning, där man fäste de länsar som samlade upp timret som kom i ån, så det inte spred sig fritt över Siljan.

Strax efter flottningen var det mer fisk i kvarndammen men mindre i ån eftersom timret hade skrämt iväg fisken från sina vanliga ståndplatser i ån och ner i djupare och lugnare vatten. Förutom gädda och abborre gick det att få en och annan öring om man hade tur och tålamod. Flottningsföreningen brukade ha en roddbåt liggande i dammen. När den s.k. ”rumpan” var klar - d.v.s. den slutrensning som flottarna gjorde för att få med de allra sista stockarna - användes inte båten mer den säsongen och man kunde få låna den och ro ut och fiska om man ville. Annars var det väl inte så mycket med fisket i kvarndammen. Varje gång något arbete skulle göras på dammluckorna eller nere i turbintuben, måste ju hela dammen tömmas på vatten för att man skulle kunna komma åt. Då försvann ju den mesta fisken ut i ån. Den låga nivån under köldvintrarna gjorde säkert också sitt

Akvarell - Sollerö kyrka med Bölgården och gamla posten i förgrunden.

till. Dessutom var ju dammen i sig en effektiv barriär för fisk som ville vandra från Siljan upp i ån. En gång fick Otto syn på en 4-kilosgädda som stod i lugnvattnet under turbinutloppet. Fisken gled sedan in under kvarnen och ställde sig där i mörkret. Då gick Otto och stängde turbinen en stund. Därvid sjönk ju vattennivån i utloppet och när gäddan kände detta drog den sig utåt igen. Otto hade räknat med att den skulle göra det så han stod på pass utanför och kunde knacka gäddan med en järnstång. Den fisken dök sedan upp på matbordet tillsammans med pepparrot och äggsås under en hel vecka. På höstarna kunde man på samma plats även få se stora Siljansöringar som simmade upp i ån för att leka. Inte heller dessa kunde komma längre upp än till kvarnen och damm-byggnaden. Öringarna verkade ganska orädda om man tittade ner i vattnet vid kvarngaveln eller gamla brofästet. Där kunde man se och höra hur de plaskade runt i strömmen för att göra lekgropar i grusbotten där rommen lades. Efter leken var öringarna så medtagna och så fulla av hormoner att de var otjänliga som matfisk. De fick återvända till Siljan i stället för att hamna i stekpannan.

År 1955 blev det liv och rörelse i Mångbro av en annan orsak. Då började man bygga den nya landsvägsbron över Mångån. Den gamla bron av trä med mittpelare av murad gråsten ersattes av en betongbro ett kort stycke nedströms. Landsvägen fick därmed också en ändrad sträckning genom den djupa jordskärningen på södra sidan. När den nya bron var öppnad, revs den gamla träbron men den höga

stenpelaren mitt i ån fick stå kvar ännu en tid. Den gamla flottningsrännan var ganska lång och mynnade ut vid sidan om och strax nedanför pelaren. Rännan hade dock blivit ganska förfallen och en tid senare ersattes den av en helt ny. Denna valde man att göra något kortare, varvid pelaren kom att stå mitt i vägen för timret. Därför måste den rivas. Det översta lagret på pelaren var av betong som man gjorde flera försök att spränga bort - på bekostnad av åtskilliga tegelpannor och fönsterrutor i kvarnen. De stora fyrkantiga stenblocken i pelaren monterades ner och användes sedan till erosionsskyddande stenmurar på bägge sidor av ån.

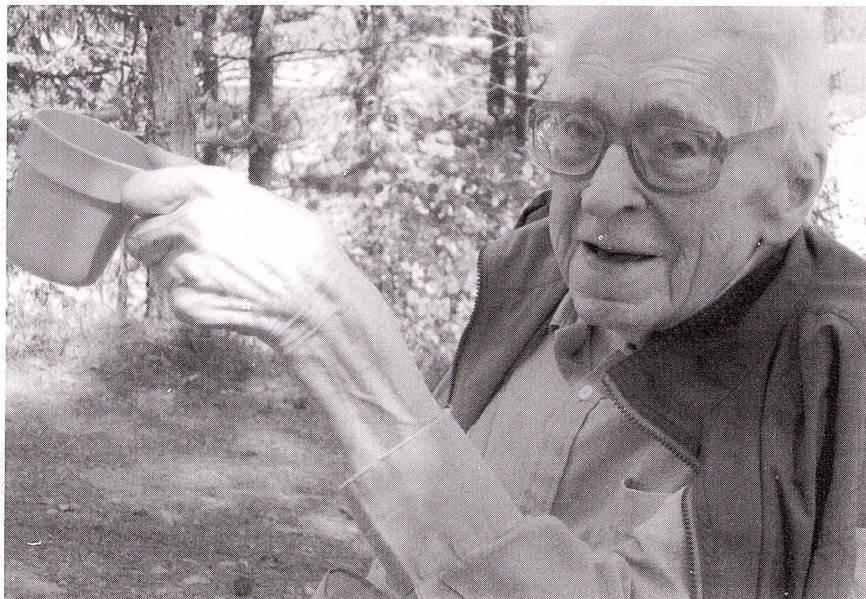
Under brobyggnadstiden hyrde brokontrollanten Karlsson ett rum i kvarnstugan till kontor. Han rökte så kopiöst att till och med kattorna flydde ur huset. Brobyggarnas verkmästare Forsman sprang ofta i stugan eftersom han behövde använda telefonen där. Det är lite svårt att tänka sig i dag, men i södra Gesunda var ju kvarnen på den tiden den sista utpost som hade telefon före ”storskogen”.

Ibland hände det sena vinterkvällar att skamsna bilister knackade på dörren för att ringa efter hjälp om de fått motorstopp eller kört i diket någonstans efter vägen mot Siljansnäs. Dåligt klädda och med lågskor hade de kanske gått någon mil i kyla och mörker på den ödsliga vägen. Då sandades ju vägarna endast vid extrem halka, d.v.s. våt blankis. Annars var det ju riktigt vinterföre med hårdpackad snö som rådde på vägarna. Vilket f.ö. var härligt att åka med spark på. Somliga bilar hade ju snökedjor, men före den obligatoriska bilprovningen var det ju också bilister som åkte omkring på däck, blanka som stövelskaft. Otto hade alltid ett par hinkar med sand stående vid kvarntrappan, så han kunde hjälpa dessa omdömslösa förare att åtminstone ta sig ut från kvarngården. Strax före avtagsvägen till Trunden (Mångberg) var det en skarp 90-graderskurva där bilisterna ofta fick tillfälle att närstudera snövallar och vägdiken. Den kurvan är utträtad sedan många år.

Under andra halvan av 50-talet, pågick även dragningen av den stora högspänningsledningen genom solleröskogen väster om Gesundaberget och öster om Borrberget och Flenbergsmassivet. Linjer drogs från det stora kraftverket i Trängslet i Älvdalen och ner till Domnarvets Järnverk i Borlänge. Linjearbetarna var ytterligare en kategori som hade stor nytta av att det fanns telefon i Mångbro. De behövde styra materialleveranserna till olika upplagsplatser; Lövbergsbron, Timmerholen m.fl. Även de lätt bohemiska gammelgossar som tidvis bebodde Mångberg plögade titta in i kvarnstugan för att vördsamt efterhöra möjligheten att få ringa efter taxi när provianten - både fast och flytande - började ta slut.

Under första hälften av 1960-talet började skördetröskor att användas alltmer på Sollerön. Eftersom denna maskin både skär och tröskar samtidigt, uppstod också behovet av en anläggning för att kunna torka säden, då den inte alltid är helt torr när man skördar. Därför beslutade kvarnföreningen att man skulle bygga en spannmålstork i Mångbro. Mot västra kvarngaveln byggdes ett litet pannrum med

oljeeldad värmepanna och en stor fläkt som hördes vida omkring när den var i gång. På övre våningen i kvarnen fanns några s.k. tullkistor; en kvarleva från den tid när bönderna fick betala tull för malningen om de inte hade kontanter att betala med. Denna tullsäd förvarades alltså i dessa utrymmen och användes som handelsvara eller maldes till mjöl för avsalu. Dessa tullkistor revs ut och där byggdes själva torken; ett dubbel-golv med c:a 50 rektangulära öppningar på vilka säckarna med fuktig säd placerades. Varm-luft blåstes underifrån. Beroende på fuktighetsgrad tog det mellan 12 och 24 timmar för säckarna att torka. Under hela skördeperioden var torken oavbrutet i gång och det blev en intensiv och mycket arbetsam period för mjölnaren. Så fort någon hade tröskat, blev det ett traktorlass som skulle iväg till Mångbro. När det var som värst fanns det 500 säckar i kvarnen, både våta säckar som väntade på torkning och torkade säckar som väntade på avhämtning. Alla tänkbara utrymmen i kvarnen togs i anspråk och säckarna staplades på varandra i både två och tre lager. Risken för mögelbildning var överhängande. Otto var faktiskt ängslig för att kvarnen skulle säcka ihop. En otorkad säck vägde mellan 75 och 100 kg så det blev åtskilliga ton att hantera bara på ett enda arbetspass. Först skulle ju de torra säckarna lyftas bort och köras undan - de hade ju lättat något i vikt under torkningen. Sedan skulle nya våta säckar lyftas på. I regel var han inte

Otto Holmström på 97-årsdagen i juli 2004.

klar med sista bytet förrän klockan tio på kvällen. För att hinna med var det nödvändigt att köra torken för fullt även lördagar och söndagar.

Många bönder var av tidsskäl tvungna att utnyttja sin inbokade skördetid även under perioder med ostadigt väder. Detta ledde till att fukthalten i säden ibland blev mycket hög - rekordet var 60 % - och därvid blev ju torkningstiden längre och avgiften högre. Säd som tröskats under sådana omständigheter dög ju knappast till brödsäd så det fick bli kreatursfoder. I en säck som vägde 100 kg blev det alltså vid så hög vattenhalt bara 40 kg torrsäd kvar. En del kunde ha lite svårt att förstå detta; de undrade häpet varför de nyss så stinna säckarna blivit så lätta. Så hög procent hörde dock till ovanligheterna. Nytröskad säd brukade i regel hålla en vattenhalt av 20 - 40 %. I det lilla kontorsbåset bredvid kvarnkammaren stod fuktighetsmätaren; en värmelampa som torkade en fastställd mängd krossade sädeskor. På en skala kunde man sedan avläsa fuktigheten beroende på hur mycket provet lättat i vikt. Kunden fick sedan betala en taxa beroende på mängd spannmål och fukthalt.

Allt detta är nu historia; både malning och torkning. Brytningstiden mellan gammalt och nytt drabbade även Mångbro kvarn. De som fått uppleva efterkrigstiden fram till i dag, den senare hälften av 1900-talet, kan ju begrunda vilka stora förändringar som ägt rum. Från självhushåll till konsumtionssamhälle, från småskaligt jord- och skogsbruk till rationell stordrift, från handkraft till mekanisering och datorisering, från hästskjutsar till massbilism. De som levde och verkade då, kunde väl inte i sin vildaste fantasi föreställa sig hur annorlunda tillvaron skulle gestalta sig i en landsbygd som Sollerön. Och sannolikt kommer väl inte förändringstakten att avstanna i framtiden. Men en sak torde väl vara ganska säker, att det knappast kommer att finnas behov av en gammal vattenkvarn längre - annat än möjligen som museiobjekt. Förhoppningsvis kommer ändå kvarnen att få stå kvar ännu många år som ett minnesmärke över strävsamma människors slit i det förgångna.

Sigvard Holmström